

Порудєєва Т. В., кандидат економічних наук, Миколаївська державна сільськогосподарська дослідна станція Інституту зрошуваного землеробства Національної академії аграрних наук України, м. Миколаїв, Україна

e-mail: tanyapor@ukr.net

Оцінка розвитку зернового ринку Причорноморського регіону

У статті розглянуто тенденції розвитку зернової галузі Причорноморського регіону України. Проаналізовано динаміку ефективності виробництва зернової продукції сільськогосподарськими підприємствами регіону. З'ясовано, що зернове господарство Причорномор'я активно розвивається, попри труднощі і тиск різних факторів. Розраховано індекси виявленої конкурентної переваги Баласса та Лафея для Причорноморського регіону та виявлено перспективні товарні напрями для диверсифікації. Визначено основні проблеми розвитку зернового ринку та окреслено основні перспективні напрями їх вирішення, а саме: підвищення якості зерна; розробка нової концепції експорту зерна; активне впровадження інновацій та розвиток інфраструктури зернового господарства.

Ключові слова: зерновиробництво; Причорноморський регіон; ринок; розвиток; експорт; імпорт; ефективність.

Porudeyeva Tatyana, Candidate of Economic Sciences, Nikolaev State Agricultural Experimental Station of the Institute of Irrigated Agriculture of the National Academy of Agrarian Sciences of Ukraine, Mykolaiv, Ukraine

Assessment of the Development of the Grain Market of the Black Sea Region

Abstract. Introduction. *The degree of food supply to a certain extent depends on the effective development of a basic branch of agriculture - grain production and the functioning of the grain market. At the same time, in order to maintain the price disparity in the commodity exchange between agriculture and other sectors of the national economy, the growth of imports of finished goods and semi-finished food products, there are negative consequences for the functioning of the grain market and its processed products, and the provision of the population with domestic food.*

Purpose. *In relation to the current stage, it is necessary to deepen the conduct of comprehensive studies of the prospects for the development of the grain market of the Black Sea region. This formulates the relevance of the problem, which determines the purpose of the article.*

Results. *The Black Sea region occupies the southern part of Ukraine and has a favorable economic and geographical position. The period of positive dynamic development in the economic system of the Black Sea region has been significantly achieved by activating the production sector, as evidenced by the increase in gross regional product. Production of grain and leguminous crops in the Black Sea region in 2018 amounted to 9261 thousand tons compared to 2016. grain production in the region decreased by 130.2 thousand tons, which is due to lower yields. In the Black Sea region for the period 2016-2018, there is a tendency to a decrease in productivity of wheat by 8.3% and barley by 5.7%. We observe an increase in the yield of corn by 43.1% from 2017 to 2018. The calculated indices of the identified competitive advantage of Balass and Lafey for the Black Sea region have revealed promising product lines for diversification, namely ferrous metals and products from grain and oilseeds. In 2018, the grain export of the Black Sea region amounted to \$ 1,678 million. The largest volume of grain was taken through the Odessa Sea Port (85 thousand tons). The growth rate of grain exports is clearly ahead of the growth rate of rail transport. In the short term, grain traders and large agricultural producers need to pay attention to the land infrastructure for grain transportation. This applies primarily to investments in updating and expanding the fleet of grain carriers, dredging large rivers, increasing the tonnage of grain barges, building concrete access roads to ports and other important tasks.*

Conclusions. *To strengthen the status of the Black Sea region as one of the main participants in the grain market, special attention should be paid to improving the quality of grain and improving its variety, which will allow the region not only to maintain its current position, but also to occupy new niches in the world market, as well as develop a new concept grain export.*

Keywords: grain production; market; development; export; import; efficiency.

JEL Classification: O 13; Q 10; Q 11.

Постановка проблеми. Рівень продовольчого забезпечення певною мірою залежить від ефективного розвитку базової галузі сільського господарства – зерновиробництва та функціонування ринку зерна. Разом з тим, через збереження диспаритету цін у товарному обміні між сільським господарством та іншими галузями національної економіки, зростання обсягів імпорту готових товарів і продовольчих напівфабрикатів, мають місце негативні наслідки у

функціонуванні ринку зерна і продуктів його переробки, забезпеченні населення вітчизняним продовольством. Особливо вони помітні в розвитку ринків територіальних утворень, де низька керованість цього процесу з боку державних і регіональних органів влади.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження соціально-економічних основ формування і розвитку вітчизняного зернового ринку

висвітлені у наукових працях багатьох вчених-аграрників: М. Присяжнюк, М. Зубець, П. Саблук [1], В. Андрійчук [2], А. Полторак [3], М. Тимошенко [4], О. Єрмаков, Г. Саранчук [5], Ю. Кернасук [6] та інші. В їх дослідженнях розглянуто різні аспекти становлення ринку зерна в Україні, його державного регулювання та інфраструктурного облаштування.

Формулювання цілей дослідження. Метою даної статті є виділення перспектив розвитку ринку зерна Причорноморського регіону.

Виклад основного матеріалу дослідження. Причорноморський регіон займає південну частину України. До його складу входять АР Крим, Одеська, Миколаївська та Херсонська області. Його площа – 113 тис. км² (18,7% площі України), населення – 6,8 млн осіб (14,3% населення України). Причорноморський регіон має вихід до Чорного та Азовського морів, у цьому полягає своєрідність та унікальність його географічного положення. Регіон контактує на півночі з Центральним та Подільським соціально-економічними районами, на північному сході – з

Придніпровським соціально-економічним районом. На заході регіон має вихід до державного кордону з Молдовою та Румунією, на сході, через Керченську протоку – до Російської Федерації.

Причорноморський регіон має сприятливе економіко-географічне положення, що зумовило розвиток суднобудування та судноремонту, морського транспорту, каботажного та міжнародного плавання, курортно-туристичного господарства. Саме в цьому районі розташовуються найпотужніші українські порти (Чорноморськ, Одеса, Южний). Придунайське розташування району дає змогу підтримувати дешеве річкове сполучення з багатьма європейськими країнами (Румунією, Болгарією, Угорщиною, Югославією, Словаччиною та іншими). Вигідним є сусідство з прилеглими соціально-економічними районами.

Період позитивного динамічного розвитку в економічній системі Причорноморського регіону значним чином досягнуто шляхом активізації виробничої сфери, свідченням чого є приріст ВРП (рис. 1).

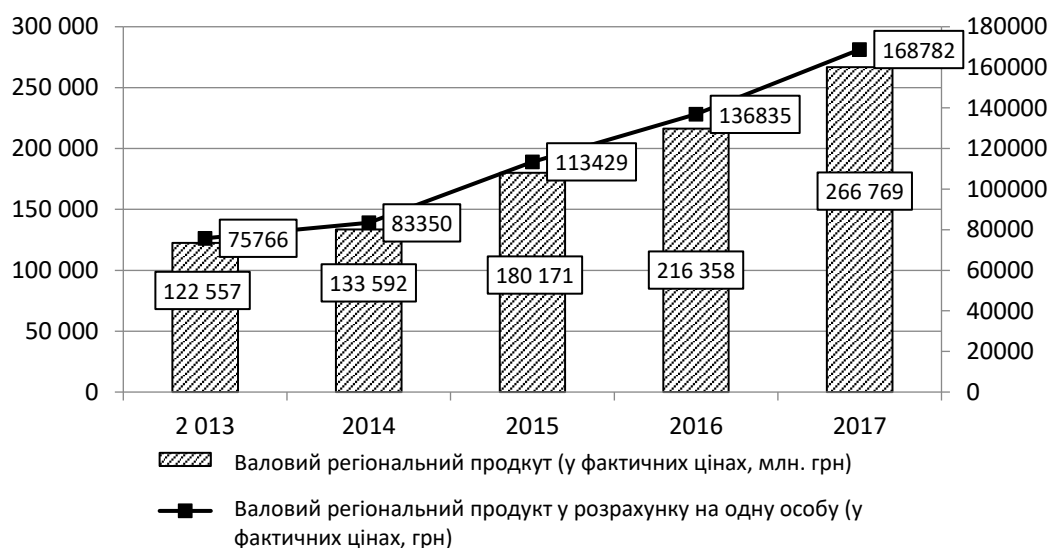

Рисунок 1 – Динаміка валового регіонального продукту Причорноморського регіону за 2013–2017 рр., млн грн

Джерело: представлено автором на основі [7]

Зерновий ринок охоплює всі стадії розширеного відтворення зернового господарства та являє собою складне структурне утворення, що включає безліч елементів ринкової системи. У цілому зернова продукція виробляється більше ніж в 90 країнах світу. Під посіви зернових стабільно зайнято більше половини всієї ріллі, а обсяг світової торгівлі зерном перевищує 240 млн тонн.

Урожай зернових в 2018 р. став рекордним за історію незалежної України. Він досяг 70,1 млн тонн за середньої врожайності 47,4 ц / га (4,7 тонн / га). Минулий рекорд був зафіксований в 2016 р., коли урожай склав 66,1 млн тонн.

Основними харчовими зерновими культурами є пшениця і рис, технічними – кукурудза, ячмінь, сорго, просо і овес. При цьому пшениця і кукурудза складають приблизно 85 % загального обсягу виробництва зернових.

Виробництво зернових і зернобобових культур в Причорноморському регіоні у 2018 р. становило 9261 тис. т, але у порівнянні з 2016 р. виробництво зерна в регіоні зменшилось на 130,2 тис. т, що зумовлено зниженням урожайності. У Причорноморському регіоні за 2016-2018 рр. спостерігається тенденція до зменшення врожайності у 2018 р. у порівнянні з 2016 р. пшениці на 8,3 % ячменю на 5,7 % (рис. 2).

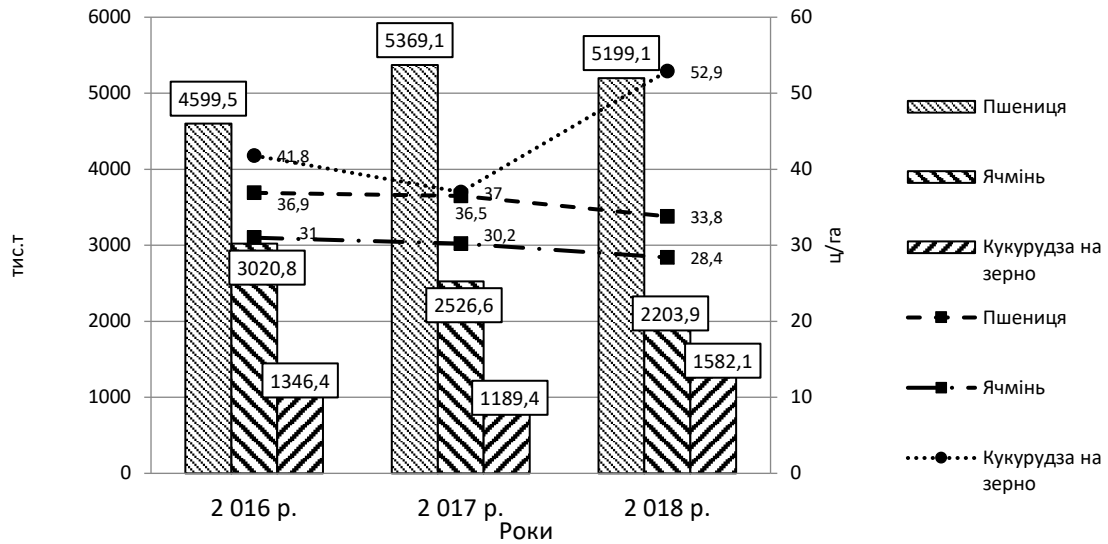

Рисунок 2 – Динаміка виробництва та урожайності зернових культур Причорноморського регіону за 2016–2018 рр.

Джерело: представлено автором на основі [7]

Гірший врожай пшениці та ячменю був не лише в Україні та Причорноморському регіоні, але і в інших країнах, тому ціна на неї виросла: у 2018 р. експортна ціна становила \$225-232 за 1 т, у той час як у 2016 – \$173-184. У порівнянні з 2018 р. спостерігаємо позитивну динаміку збільшення врожайності кукурудзи на 43,1% у порівнянні з 2017 р. Фактично це свідчить про те, що аграрії збільшили ефективність вирощування кукурудзи. Пшениця Причорномор'я за якістю одна з кращих у світі. За останні роки поліпшилась якість української кукурудзи за вологістю, зменшилась кількість домішок і частка пошкоджених зернин. В українських зернових наразі не такий значний вміст насіння амброзії, як у російських – цей

показник особливо важливий для експорту. Під час аналізу української експортної кукурудзи виявилось, що жоден із досліджуваних лотів не містив ГМО більше 0,1 %, а більше 15 % кукурудзи взагалі були без ГМО. Щодо сої, то близько 60 % обсягів, що експортують, містить понад 0,1 % ГМО [8].

Для аналізу зовнішньої торгівлі Причорноморського регіону як основного індексу виявлених переваг використовуємо індекс Лафея, розрахунок проведено з використанням даних з експорту та імпорту Причорноморського регіону і країн – членів ЄС за групами товарів і агрегованих даних, наданих базою даних Світового банку та Eurostat (рис. 3).

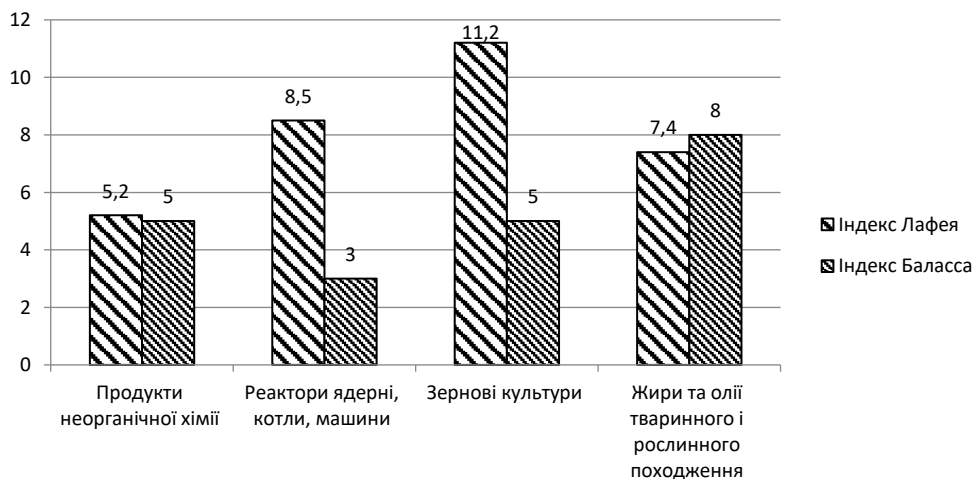

Рисунок 3 – Індекси Причорноморського регіону у 2017 р.

Джерело: представлено автором на основі [7]

Отже, орієнтуючись на розраховані індекси виявленої конкурентної переваги Баласса та Лафея,

для Причорноморського регіону можемо виявити перспективні товарні напрями для диверсифікації, а

саме чорні метали та вироби з них, а також зернові та олійні культури.

Зернові – це друга основна стаття нашого експорту. Україна залишається на третьому місці у світі з

експорту зернових після США та Росії. Аграрна індустрія – одна з тих, що залучає в економіку України валюту. 2018 рік був успішним для агробізнесу Причорноморського регіону (рис. 4).

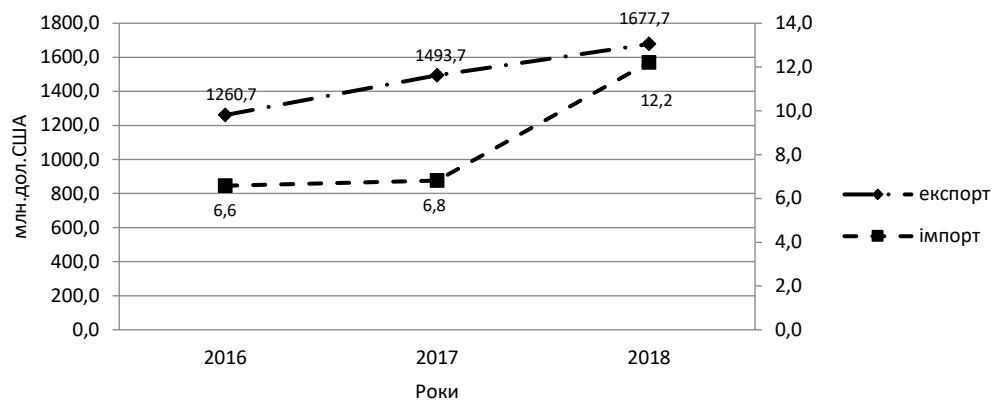

Рисунок 4 – Динаміка експорту та імпорту зерна Причорноморського регіону у 2016-2018 рр., млн дол. США

Джерело: представлено автором на основі [7]

Експорт зернових Причорноморського регіону у 2018 р. становив 1678 млн дол. США. Найбільший обсяг зернових переробив Одеський морський порт (85 тис. т). Найбільше українського зерна закуповує Єгипет, займаючи першу позицію з 2011 року. У 2018 р. Єгипет закупив 9,2 % від загального експорту зернових на суму \$ 666 млн. На другому місці другий рік поспіль – Іспанія. На її частку довелося 8,9 % від загального обсягу закупленого зерна. Зернових було закуплено на \$ 643 млн. Третє місце у Нідерландів, які закупили

зерна на \$ 556 млн. У десятку найбільших покупців також входять Китай, Індонезія, Саудівська Аравія, Італія, Філіппіни, Туніс.

Основною перевагою українського зерна є ціна. У 2018 р. вона дозволила Україні залишатися конкурентоспроможною на зовнішньому ринку, зокрема, в Європі та Єгипті. І тільки на далеких напрямках, таких як Китай і Японія, ми поступаємося Аргентині.

Таблиця 1 Ціна на українське зерно в портах Чорного моря на умовах FOB у 2018 р.

Продукт	Ціна FOB Чорне море, USD/т (попит)		Ціна FOB Чорне море, USD/т (пропозиція)	
	min	max	min	max
Пшениця 12,5% пр.	222	222	221	224
Пшениця 11,5% пр.	216	212	210	213
Пшениця фураж	210	202	201	205
Ячмінь	234	238	236	240
Кукурудза	162	166	165	169

Джерело: представлено автором на основі [8]

У 2018 р. ціна на українську м'яку та фуражну пшеницю на умовах поставки FOB Чорне море зросла в середньому відповідно на 5 та 1,5 дол./т. Аналогічна ситуація спостерігалась в портах України, ціни в портових елеваторах також почали зростати. Експортери пропонували вищий ціновий приріст, ніж переробники. Так, на базисі СРТ-порт ціна на українську продовольчу пшеницю в середньому підвищилась на 50 грн/т зерна, натомість на переробних підприємствах – лише на 25 грн/т. Варто зазначити, що внаслідок обмеженої пропозиції ячмінь дорожчав синхронно, як на умовах закупівлі СРТ-порт, так і на умовах СРТ-переробне підприємство.

Рівень конкуренції на внутрішньому ринку досить високий. У найближчі роки основну роль або монопольне становище на ринку зернових займуть вертикальні агрохолдинги, які повинні забезпечувати вирощування зерна, авансування безпосередніх товаровиробників, зберігання, переробку та збут.

Протягом тисячоліть вітчизняне зерно завозиться на південь України. Урожай, вирощений переважно в лісостепових регіонах, спрямовується до морських портів, а звідти розвозиться вантажними судами по всьому світу. Досі в портових містах створена інфраструктура, яка дозволяє перевалювати зернову продукцію потужністю 70 млн т і більше. Темпи

зростання експорту зерна випереджають темпи зростання перевезень залізницею. Потужності сертифікованих елеваторів України, які мають право надавати послуги зі зберігання, ось уже близько десяти років оцінюються в обсязі 30-32 млн тонн. Справа в тому, що активне введення в дію нових потужностей компенсується закриттям віджиганих своє елеваторів.

Крім сертифікованих в Україні діють елеватори для зберігання виключно власного врожаю агрокомпаній. За оцінками Української зернової асоціації (УЗА) Україна має потужності для зберігання зернових в обсязі близько 47 млн тонн. У трійку лідерів увійшли Полтавська, Одеська і Миколаївська області.

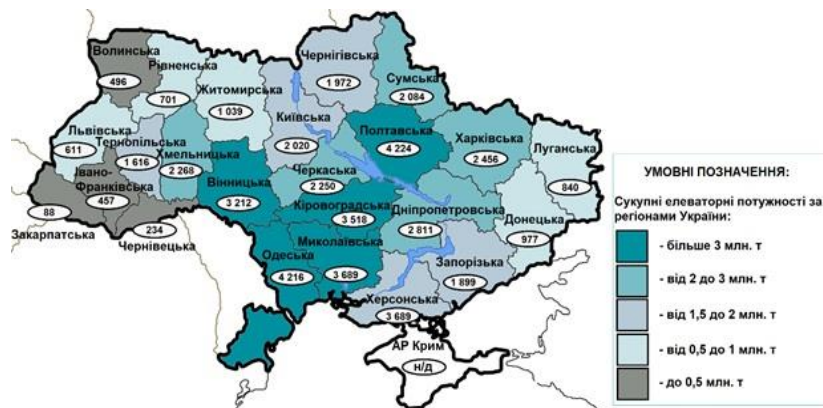

Рисунок 5 – Елеваторні потужності за регіонами України у 2018 р.

Джерело: [9]

В Україні функціонує більше елеваторів, орієнтованих на доставку автотранспортом – 774 об'єкта (89 %). Основна їх частина зосереджена в Полтавській, Кіровоградській і Вінницькій областях. 670 елеваторів (77 %) мають інфраструктуру для залізничного транспорту. В основному вони розташовані в Полтавській, Вінницькій і Хмельницькій областях. Вантаж з річкового транспорту можуть приймати лише 53 елеватора. Велика частина таких елеваторів зосереджена уздовж Дніпра і на півдні країни. Якщо говорити про тенденції, то елеватори, орієнтовані на автомобільний і з/д транспорт, завжди користувалися популярністю. У зв'язку з обмеженнями, пов'язаними з перевезеннями автотранспортом, зростанням вартості з/д перевезень, нестачею локомотивів і вагонів у піковий період, почав розвиватися і річковий транспорт. Тому потреба в нових елеваторних потужностей залишається актуальною. Втім, якщо в Україні буде спостерігатися тенденція до поліпшення інвестиційного клімату, а розвиток агровиробництва рости такими ж темпами, то не виключено, що вже в найближчій перспективі зернотрейдерам і великим агровиробникам необхідно звернути ключову увагу на сухопутну інфраструктуру для перевезення зерна. Це стосується перш за все інвестицій в оновлення і збільшення парку вагонів-зерновозів, проведення днопоглиблювальних робіт на великих річках, нарощування тоннажу барж-зерновозів, будівництво бетонних під'їзних магістралей до портів і інші важливі завдання.

Отже, зерновиробництво в Україні традиційно належить до стратегічних галузей розвитку не тільки сільського господарства, а й народногосподарського комплексу країни в цілому. Тому підвищення

ефективності зерновиробництва, інтенсифікація, вплив різних факторів на підвищення ефективності виробництва і стратегічних напрямків щодо прискорення росту віддачі вкладених засобів потребує системного підходу і першочергового вирішення.

Висновки. Функціонування регіонального ринку зерна має свої особливості, обумовлені специфічними властивостями зерна як соціально значимого товару, і відмінні ознаки, пов'язані з його географічним розташуванням, проявом природних і соціально-економічних чинників, ефективністю зернового виробництва, а також структурою платоспроможного попиту, що залежить від рівня доходів і традицій харчування населення конкретної території. При цьому кожен регіональний ринок виконує певні функції, характеризується множинністю взаємо-пов'язаних елементів ринкової системи, визначає роль регіону у формуванні та розвитку міжрегіональних і міждержавних зв'язків, а також вирішує завдання в галузі забезпечення потреб господарюючих систем зерном і продуктами його переробки.

Для зміцнення статусу Причорноморського регіону як одного з основних учасників зернового ринку необхідно особливу увагу приділити підвищенню якості зерна та поліпшення його сортamentу, що дозволить регіону не тільки зберегти за собою нинішні позиції, але і зайняти нові ніші на світовому ринку, а також розробити нову концепцію експорту зерна. Її основою повинні стати використання експорту як постійного і потужного стимулу для нарощування виробництва зерна в країні, активне впровадження інновацій і розвиток інфраструктури зернового господарства.

Література:

1. Присяжнюк М. В., Зубець М. В., Саблук П. Т. Аграрний сектор економіки України (стан та перспективи розвитку). К : ННЦ ІАЕ, 2011. 1008 с.
2. Андрійчук В. Г. Ефективність діяльності аграрних підприємств: теорія, методика, аналіз : монографія. К. : КНЕУ, 2005. 292 с.
3. Полторак А. С. Комплексна оцінка стану продовольчої безпеки України. *Економічний часопис–XXI*. 2015. № 7–8(2). С. 15-18.
4. Тимошенко М. М. Стан та перспективи торгівлі України зерном на світовому ринку. *Інноваційна економіка*. 2012. № 32. С. 298-302.
5. Єрмаков О. Ю., Саранчук Г. М. Інтенсифікація виробництва зерна в сільськогосподарських підприємствах на інноваційній основі. *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України*. 2010. Вип. 154. Ч. 1. С. 133-141.
6. Кернасук Ю. Світовий ринок зерна: попит і пропозиція. Агробізнес Сьогодні. URL: <http://agrobusiness.com.ua/agro/ekonomichniyi-hektar/item/9352-svitovyi-rynok-zerna-popyt-i-propozytsiia.html> (дата звернення: 12.08.2019).
7. Офіційний сайт державної служби статистики. URL: <http://ukrstat.gov.ua/> (дата звернення: 11.08.2019).
8. Аналіз ринку зернових URL: http://ukrselko.com/uploads/media/Ukrselko_Grain_Market_Analysis_120918.pdf (дата звернення: 11.08.2019).
9. Звіт International Grains Council (IGC) URL: <http://www.igc.int/ru/Default.aspx> (дата звернення: 12.08.2019).

References:

1. Prisyajnyuk, N. V., Zubets, N. V. & Sabluk, P. T. (2011). *Ahrarnyi sektor ekonomiky Ukrainy (stan ta perspektyvy rozvytku)* [Agrarian sector of economy of Ukraine (state and prospects of development)], NNTS IAE, Kyiv, Ukraine.
2. Andriichuk, V. H. (2005). *Efektivnist diialnosti ahrarnykh pidpriemstv: teoriia, metodyka, analiz* [Efficiency of activity of agrarian enterprises: theory, methodology, analysis], KNEU, Kyiv, Ukraine.
3. Poltorak, A. S. (2015). Comprehensive assessment of the status of food security of Ukraine. *Ekonomichniy chasopys–XXI*, 7–8(2), 15–18.
4. Tymoshenko, M. M. (2012). The state and prospects of Ukraine's trade in grain on the world market. *Innovatsijna ekonomika*, 32, 298-302 [in Ukrainian].
5. Yermakov, O. Yu. & Saranchuk, H. M. (2010). Intensification of Grain Production in Agricultural Enterprises on an Innovative basis. *Naukovyi visnyk Natsionalnoho universytetu bioresursiv i pryrodokorystuvannia Ukrainy*, 154, 133–141.
6. Kernasyuk, Yu. (2018). World grain market: supply and demand. *Ahrobiznes S'ohodni*, 1/2, 12-16.
7. Official site of the State Statistics Service (2019). Retrieved from <http://ukrstat.gov.ua/> [in Ukrainian].
8. Ukrainian Business Resource (2019). Grain Market Analysis. Retrieved from http://ukrselko.com/uploads/media/Ukrselko_Grain_Market_Analysis_120918.pdf [in Ukrainian].
9. Report International Grains Council (IGC). (2019). International Grains Council. Retrieved from <http://www.igc.int/ru/Default.aspx>.

Ця робота ліцензована Creative Commons Attribution 4.0 International License